

MAJORAS STASYS ZASKEVIČIUS LIETUVOS KONSULINĖJE TARNYBOJE PETROGRADE

Dr. Sandra Grigaravičiūtė
Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija. Straipsnyje, remiantis šaltiniais ir istoriografija, analizuojama majoro Stasio Zaskevičiaus veikla Lietuvos konsulate Petrograde 1922 m. liepos 8 d.–1923 m. rugsėjo 30 d., sprendžiant konsulato personalo kaitos, stygiaus ir buvusio Lietuvos konsulo Petrograde Aleksandro Dubinskio dėl jo neatsakingo vadovavimo kilusias problemas, taip pat veikla tvarkant konsulato dokumentaciją ir turtą, atvežtą į Lietuvos atstovybę Maskvoje 1923 m. spalio 6 d.–gruodžio 15 d. Daroma išvada, kad konsulas S. Zaskevičius sėkmingai sprendė su konsulo personalu susijusias problemas, rūpinosi konsulato perėmimo iš A. Dubinskio ir jo grąžinimo į Lietuvą reikalais, tremtinių ir optantų grąžimu į Lietuvą, valstybės saugumu, sparčia ir patogia komunikacija su kaimyninėmis Lietuvos atstovybėmis užsienyje.

Raktiniai žodžiai: Stasys Zaskevičius, Aleksandras Dubinskis, Lietuvos konsulinė tarnyba, Petrogradas, Maskva.

ĮVADAS

Šiandieninėje istoriografijoje atkakliausia kova vyksta dėl istorijos „po žeme“, t. y. Lietuvos partizanų veiklos, jos vertinimo ir įamžinimo, tačiau ne mažiau svarbu pradėti kovas ir „ant žemės“, t. y. tirti istoriją tų, kurie kovojo kitais ginklais, – derybomis, notomis, memorandumais, nuoširdžiu rūpesčiu savo valstybe ir jos piliečiais. Labai svarbus dalykas, kuris neprarado savo aktualumo ir šiandien, – viešasis pasitikėjimas, kurį, kartu su įgaliojimais, gauna kiekvienas valstybės pareigūnas ir neturi teisės jo išduoti. Majoro Stasio Zaskevičiaus veikla Lietuvos konsulate Petrograde – pavyzdys, rodantis, kad valstybės pareigūnui svarbiausia turi būti ne asmeninė ar jo šeimos, o valstybės ir jos piliečių gerovė, valstybės garbė. Žodį „Valstybė“ visuose pranešimuose jis rašė didžiąja raide ir savo veikla

įrodė, kad ši pagarba ne apsimestinė, o nuoširdi, tikra, įsisąmoninta.

Tyrimo objektas – majoro Stasio Zaskevičiaus veikla Lietuvos konsulate Petrograde 1922 m. liepos 8 d.–1923 m. rugsėjo 30 d., sprendžiant konsulato personalo kaitos, stygiaus ir buvusio Lietuvos konsulo Petrograde Aleksandro Dubinskio dėl jo neatsakingo vadovavimo kilusias problemas, taip pat veikla tvarkant konsulato dokumentaciją ir turtą, atvežtą į Lietuvos atstovybę Maskvoje 1923 m. spalio 6 d.–gruodžio 15 d. Tyrimo objektu tapo ir S. Zaskevičiaus paskyrimo motyvai, komunikacija su Lietuvos atstovybės Maskvoje tarnautojais Jurgiu Baltrušaičiu, Juozu Avižoniu, Jonu Matuku, Užsienio reikalų ministerijos (toliau – URM) Rytų departamento (A. Lisauskas) ir Bendrojo departamento (P. Dailidė) vadovais, sprendžiant aktualiausias kasdienio konsulato tarnautojų gyvenimo problemas.

Tyrimo chronologija – laikotarpis nuo **1922 m. birželio 1 d. iki 1923 m. gruodžio 15 d.**, t. y. nuo majoro S. Zaskevičiaus paskyrimo laikinai eiti konsulo pareigas Lietuvos konsulate Petrograde iki jo atleidimo iš tarnybos URM. Chronologinės ribos kiek peržengiamos tiek į vieną pusę, aiškinantis situaciją Lietuvos konsulate Petrograde iki S. Zaskevičiaus atvykimo, tiek į kitą – atskleidžiant finansinės atskaitomybės situaciją po Lietuvos konsulato Petrograde bylų parvežimo į URM (Kaune).

Straipsnio tikslas – ištirti majoro Stasio Zaskevičiaus veiklą Lietuvos konsulate Petrograde 1922 m. liepos–1923 m. rugsėjo mėn. ir Lietuvos atstovybėje Maskvoje 1923 m. spalio–gruodžio mėn. ir atskleisti jos reikšmę, susigražinant viešąjį jos piliečių ir užsienio šalių tarnybų pasitikėjimą Lietuvos valdžios institucijomis užsienyje. Siekiant tikslo aiškinamasi situacija konsulate iki S. Zaskevičiaus atvykimo į Petrogradą, atskleidžiamas laikinai einančio konsulo pareigas įspūdis, susidaręs po pirmos darbo savaitės konsulate, analizuojamos S. Zaskevičiaus veiklos kryptys konsulate, konsulato uždarymas ir persikraustymas į Maskvą.

Tyrimas atliktas remiantis Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) Užsienio reikalų ministerijos fondo (f. 383) 2-ame, 3-iame ir 7-ame aprašuose esančių bylų medžiaga. URM fondo 2-ame apraše saugomi Užsienio reikalų ministerijos įsakymai padėjo išsiaiškinti S. Zaskevičiaus ir konsulato tarnautojų paskyrimo ir atleidimo datas, 3-iajame apraše esantys dokumentai – konsulato finansines operacijas. 7-ojo aprašo bylose esanti medžiaga padėjo suvokti ir atskleisti konsulo atvykimo, įsikūrimo, veiklos, konsulato uždarymo ir dokumentacijos bei turto perkėlimo į Maskvą aplinkybes. Steigiamojo Seimo posėdžių steno-

gramų medžiaga buvo svarbi gilinantį į Lietuvos konsulato Petrograde etatų ir konsulo A. Dubinskio darbo problemas¹. Naudingos informacijos apie S. Zaskevičiaus gyvenimą ir veiklą rasta leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“², dalyvavimą Rusijos lietuvių seime³ ir veiklą, grąžinat lietuvius karo belaisvius (Milenos Tamošiūnienės studijoje⁴), apie įgaliotinių paskyrimą Petrograde (1918 m.) ir Lietuvos konsulato Petrograde įsteigimą ir veiklą 1921–1922 m. pirmoje pusėje – straipsnio autorės darbuose⁵. Tenka apgailestauti, kad nė vienoje iš paminėtų publikacijų S. Zaskevičiaus veikla Lietuvos konsulate Petrograde (1922–1923 m.) išsamiai neaptarta.

S. Zaskevičius

Tyrimas atliktas taikant analizės, lyginimo, aprašomąjį, šaltinių ir literatūros gretinimo metodus. Analizuojant šaltinius daugiausia sunkumų kilo gretinant Aleksandro Dubinskio, Jono Matuko, Stasio Zaskevičiaus, URM ir Lietuvos atstovybės Maskvoje pateiktą informaciją apie Lietuvos konsulatą Petrograde ir jo tarnautojų veiklą.

¹ 136 posėdžio, vykusio 1921 m. spalio 28 d., stenograma. *Lietuva. Steigiamasis Seimas. Darbai*. Kaunas, 1920, p. 3–4, 9.

² Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953, t. 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 300–301. (Už nuorodą dėkoju kolegei dr. Aušrai Jurevičiūtei.)

³ Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybinio kūriniu. Vilnius: Gimtasis žodis, 2017, p. 457.

⁴ Tamošiūnienė M. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m. Vilnius, 2014, p. 42, 74, 77.

⁵ Grigaravičiūtė S. Lietuvos Tarybos atstovavimas Sovietų Rusijoje 1918 metais. *Parlamento studijos*. 2018, nr. 23, p. 35–40; Grigaravičiūtė S. Lithuanian Consulates in Soviet Russia / the Soviet Union, 1921–1923. *Vesture: avoti un cilveki. XXIII starptautisko zinatnisko lasijumu materialii. Vesture XVIII*. Daugavpils Universitātes Akademiskais apgads „Saule“, 2015, p. 58–74.

1. SITUACIJA KONSULATE IKI S. ZASKEVIČIAUS ATVYKIMO

Jau pirmojo patikrinimo, vykusio 1921 m. rugpjūčio mėn., metu paaiškėjo, kad konsulas Aleksandras Dubinskis nekontroliuoja situacijos konsulate. Lietuvos Respublikos įgaliotinis tremtiniams grąžinti Vaclovas Čepanis manė turįs „didesnius įgaliojimus nei konsulas“ ir elgėsi taip, tarsi būtų konsulato šeimininkas⁶. Ypatingą V. Čepanio pasitikėjimą turėjo Jadvyga Piotrauskaitė: ji tvarkė susirašinėjimą su Kaunu, atstovybe Maskvoje, slaptuosius raštus, laiškus, valstybės dokumentaciją ir instrukcijas. J. Avižoniui pasiteiravus, kaip nė žodžio lietuviškai nemokanti darbuotoja perskaitydavo visus tuos dokumentus, paaiškėjo, kad juos, parsinešęs namo, į lietuvių kalbą išversdavo 14-metis studentas Jonas Juškevičius⁷. J. Avižonis pareikalavo, kad A. Dubinskis atleistų J. Piotrauskaitę iš tarnybos konsulate, tačiau konsulas šio nurodymo nepaisė, vėliau (1922 m. birželio 28 d. raporte – aut. past.) URM aiškindamas, kad „tai būtų buvusi aiški neteisybė“⁸.

V. Čepanui atsistatydinus⁹, konsulato vairą į savo rankas perėmė konsulas A. Dubinskis, spalio mėn. grįžęs iš Kauno kaip Lietuvos Raudonojo Kryžiaus įgaliotinis su jam patikėtais produktais lietuviams tremtiniams Petrograde remti. Jis, kaip ir V. Čepanis, labiausiai pasitikėjo J. Piotrauskaite ir pavedė jai visų iš Kauno atsivežtų produktų ir daiktų administravimą¹⁰.

Tiek 1921 m., tiek 1922 m. Lietuvos konsulatas Petrograde gaudavo piliečių skundų dėl dingusių pinigų, brangenybių, nesąžiningai išduodamo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus (Vincenzo Žalkausko skundas) maisto davinio. Tačiau, kad ir kaip Lietuvos URM stengėsi, situacijos pakeisti nepavyko, nes konsulas A. Dubinskis rado būdą, kaip visus konsulato

⁶ 1921 08 22 J. Avižonio ataskaita Lietuvos atstovui Maskvoje. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 56a–62a.

⁷ Ten pat.

⁸ 1922 06 28 A. Dubinskio raportas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 49–55a.

⁹ 1921 08 15 V. Čepanio prašymas J. Baltrušaičiui atleisti iš pareigų. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 78–80; 1921 09 03 V. Čepanio prašymas Rytų departamento direktoriui atleisti jį iš pareigų. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 33.

¹⁰ 1922 09 14 A. Dubinskio raportas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 31.

darbuotojus įtraukti į nusikalstamą veiką, o URM kaltinamus konsulato bendradarbius (pvz., A. Krištopaitį) A. Dubinskis išteisindavo, švelniai tariant, šantažuodamas URM¹¹. Taigi pagrindinis Lietuvos užsienio reikalų ministerijos uždavinys buvo pakeisti A. Dubinskį ir išspręsti per metus susikaupusias problemas. Į Lietuvos konsulo Petrograde A. Dubinskio veiklą dar 1921 m. rudenį buvo atkreipę dėmesį ir Steigiamojo Seimo nariai, siūlydami jį kuo skubiau pakeisti kitu asmeniu¹².

Pirmiausia į konsulatą 1922 m. gegužės pabaigoje buvo atsiųstas Lietuvos atstovybės Maskvoje sekretorius Jonas Matukas. Jis A. Dubinskiui įteikė du raštus. Pirmą – 1922 m. gegužės 22 d. URM raštą (Nr. 258/sl), kuriame „įsakoma atvykti Kaunan pranešti apie konsulato padėtį“, ir antrą – Lietuvos atstovybės Maskvoje raštą, kuriuo buvo pranešama, kad konsulo kelionės į Lietuvą laikotarpiu jį pavaduos, eis konsulo pareigas, J. Matukas¹³. 1922 m. birželio 7 d. A. Dubinskis išvyko į Kauną¹⁴. J. Matukas, vos jam išvykus, rimtai ėmėsi darbo. Jis įsakė surašyti visus konsulate esančius produktus ir jokių produktų ir daiktų iš konsulato „neišleisti“¹⁵. Neatidavė net arkivyskupui Cieplekui vardadieniui palikto siuntinio, kurį sudarė keletas butelių vyno, konjako, lietuviško krupniko, arbatžolių¹⁶.

Į Kauną atvykusio A. Dubinskio užsienio reikalų ministras pareikalavo raštu pasiaiškinti dėl konsulato tarnautojų ir kitų asmenų paduotų skundų dėl Lietuvos Raudonojo Kryžiaus produktų skirstymo. A. Dubinskis parašė išsamų raportą, su kuriuo 1922 m. liepos 11 d. susipažinęs viceministras padarė išvadą, kad „Dubinskis negali toliau pasilikti konsulu, ligi ta byla nebus reikiamai likviduota“. Viceministras P. Klimas, pasitaręs su užsienio reikalų ministru, nusprendė, kad A. Dubinskis vyksta į Petrogradą dviem savaitėms „perduoti konsulato p. Zaskevičiui, laikinam konsulo pavaduotojui, ir grįžta Lietuvon“, o nuo 1922 m. rugpjūčio

¹¹ 1922 03 28 A. Dubinskio atsakymas į konfidencialų URM Rytų departamento direktoriaus A. Lissausko raštą 1922 03 11, nr. 114/sl. *Ten pat.*, l. 37–38.

¹² 136 posėdžio, vykusio 1921 m. spalio 28 d., stenograma. *Lietuva. Steigiamasis Seimas. Darbai*. Kaunas, 1920, p. 3–4, 9.

¹³ 1922 09 07 Lietuvos konsulo Petrograde A. Dubinskio raportas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 45.

¹⁴ 1922 09 14 A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat.*, l. 31.

¹⁵ 1922 09 07 Lietuvos konsulo Petrograde A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat.*, l. 45.

¹⁶ 1922 09 07 Lietuvos konsulo Petrograde A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat.*

1 d. iš tarnybos URM atleidžiamas¹⁷. Apie tai 1922 m. liepos 11 d. buvo pranešta Lietuvos atstovui Maskvoje Jurgiui Baltrušaičiui¹⁸.

Taigi pradžia buvo padaryta. Vietoje J. Matuko laikinai eiti konsulo pareigas 1922 m. liepos 8 d. į Petrogradą atvyko majoras Stasys Zaskevičius (oficialiai paskirtas 1922 m. birželio 1 d.)¹⁹. Atvykęs pirmiausia įvertino J. Matuko atliktą „milžinišką darbą“²⁰. Per mėnesį Lietuvos atstovybės Maskvoje 1-ajam sekretoriui pavyko paspartinti darbus, susijusius su tremtinių ir optantų išvykimu, pagerinti santykius su Sovietų Rusijos užsienio reikalų komisariato Petrogrado skyriaus tarnautojais ir susigrąžinti užsienio šalių kolegų akyse prarastą autoritetą („mūsų valstybės renomė“)²¹, be to, surinkti informaciją „bylai dėl Raudonojo Kryžiaus produktų“²².

2. MAJORO S. ZASKEVIČIAUS PASKYRIMO MOTYVAI

1919–1922 m. Lietuvos diplomatinėje ir konsulinėje tarnyboje darbovosi ne vienas karininkas²³. Vieni jų visam laikui liko dirbti Užsienio reikalų ministerijoje, kiti – atlikę jiems skirtą misiją, grįžo į Krašto apsaugos ministerijos jurisdikciją. Ne išimtis buvo ir majoras Stasys Zaskevičius (žr. 1 lentelę). Jo pasirinkimą galėjo lemti keletas motyvų.

Pirmas – jo patriotizmas, atsakomybė, organizaciniai gebėjimai, principingumas, greita reakcija, gebėjimas lanksčiai pasiūlyti ir priimti sprendimus probleminėse situacijose. Tai rodo S. Zaskevičiaus skyrimas

¹⁷ 1922 06 28 A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat*, l. 49–55a.

¹⁸ 1922 07 11 Lietuvos URM pranešimas J. Baltrušaičiui Maskvoje. *Ten pat*, l. 120.

¹⁹ 1922 08 02 S. Zaskevičiaus „pareiškimas“ URM (per įgaliotą ministrą Rusijoje). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 96.

²⁰ *Ten pat*.

²¹ *Ten pat*.

²² 1922 07 12 S. Zaskevičiaus pranešimas URM. *Ten pat*, l. 116–116a.

²³ Grigaravičiūtė S. Lietuvos karininkai diplomatinėje tarnyboje Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje 1920–1922 metais. *Karo archyvas*, 2017, t. XXXII, p. 84–137. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/lt/mokslinė-veikla/leidiniai/karo-archyvas.html>

į atsakingas pareigas Lietuvos kariuomenėje ir krašto apsaugos sistemoje 1919–1922 m. (**žr. 1 lentelę**)²⁴. Jo išvalgumas ir neparaidinis įsakymų vykdymas ne kartą pravertė sprendžiant sudėtingas to meto su rusų ir lenkų belaisviais susijusias problemas (pvz., dėl rusų belaisvių siuntimo į Kauną, lenkų belaisvių pavertimo internuotais ir išsiuntimo į namus²⁵).

Antras – S. Zaskevičiaus studijos 1912–1915 m. ir aktyvi visuomeninė bei politinė veikla Petrograde 1917 m. S. Zaskevičius dalyvavo I lietuvių karių suvažiavime Petrograde (1917 m. birželio 7–11 d., pagal naująjį kalendorių), taip pat ir Rusijos lietuvių seime Petrograde (1917 m. birželio 9–16 d.). Rusijos lietuvių seime jis atstovavo socialistams liaudininkams, tačiau, balsuodamas už rezoliuciją dėl Lietuvos ateities, pasisakė už nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką²⁶. Tikėtina, kad taip jį balsuoti buvo įpareigoję kolegos Lietuvių karininkų sąjungos karininkai. Taigi S. Zaskevičius pažinojo ir vietos lietuvių bendruomenę, ir jo jurisdikcijai priklausančią vietovę.

1 lentelė. S. Zaskevičiaus gyvenimo faktai (1892–1922 m.) iki paskyrimo dirbti į URM

Data/-os	Gyvenimo faktas/-ai	Pastabos, komentarai
1892 m. rugpjūčio 21 d.	Gimė Resurso vienkiemyje, Rudaminos valsčiuje, Seinų apskrityje	
1912 m. birželio 5 d.	Baigė Seinų gimnaziją	
1912–1915 m.	Mokėsi Sankt Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultete	
1915 m. vasario 1 d.	Baigė Vilniaus karo mokyklą ir įgijo praporščiko laipsnį	Baigęs buvo paskirtas į 75-ąjį atsargos batalioną Varėnoje

²⁴ Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953, t. 8, p. 300.

²⁵ Tamošiūnienė M. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m., p. 42, 74, 77.

²⁶ Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybinio kūriniu, p. 457.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ (1918–1940 M.)

1915 m. birželio 14 d.– 1918 m. vasario 17 d.	Dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kovose Vakarų fronte	Tarnavo 69-osios pėstininkų divizijos 275-ajame pėstininkų pulke
1917 m. gegužės 25–29 d. (s. k.), birželio 7–11 d. (n. k.)	Dalyvavo I lietuvių karių suvažiavime	
1917 m. gegužės 27– birželio 3 d. (s. k.)	Dalyvavo Rusijos lietuvių seime Petrograde	Atstovavo valstiečiams liaudininkams, bet balsavo už dešiniųjų parengtą rezoliuciją, nes taip ji įpareigojo išrinkę asmenys
1918 m. vasario 17 d.	Pateko į vokiečių nelaisvę Ašmenos rajone	
1918 m. gegužės mėn.– 1919 m. sausio 12 d.	Mokytojavo Marijampolės „Žiburio“ gimnazijoje ir organizavo vietos miliciją	
1919 m. sausio 25 d.	Paskirtas eiti krašto apsaugos viceministro pareigas II ministrų kabinete	
1919 m. vasario– kovo mėn.	Vadovavo kariuomenės dalimis Nepriklausomybės kovose su bolševikais Jiezno apylinkėse	
1919 m. kovo 12 d.	Išleistas į atsargą ir priskirtas prie Krašto apsaugos ministerijos	
1919 m. balandžio 4 d.	Paskirtas Šiaulių miesto ir apskrities komendanto padėjėju	
1919 m. gegužės 16 d.	Paskirtas Virbalio miesto ir apylinkės komendantu, ėjo Vilkaviškio apskrities komendanto pareigas	Būdamas Vilkaviškio apskrities komendantu padėjo Generalinio štabo viršininkui spręsti rusų belaisvių praleidimo per Lietuvą problemą. Ji buvo išspręsta bendradarbiaujant su URM
1919 m. lapkričio 18 d.	Suteiktas pėstininkų majoro laipsnis	

1920 m. liepos 10 d.	Paskirtas eiti Kariuomenės tiekimų viršininko pareigas	Pareigas eiti patvirtintas 1920 m. rugsėjo 10 d. Tuo metu išradingai sprendė lenkų belaisvių pavertimo internuotaisiais ir jų grąžinimo į tėvynę problemą
1920 m. rugsėjo 2–5 d.	Dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais	
1920 m. rugsėjo 18–20 d.	Dalyvavo kovose prie neutraliosios zonos	
1922 m. kovo 20 d.	Patvirtintas Šaulių sąjungos vyresnioju instruktoriumi	
1922 m. gegužės 11 d.	Paskirtas ypatingų reikalų karininku prie kariuomenės vado	
1922 m. birželio 14 d.	Iš kariuomenės paleistas kaip reikalingas URM	

Lentelė sudaryta autorės remiantis: Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953. T. 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 300; Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu. Vilnius: Gimtasis žodis, 2017, p. 457; Tamošiūnienė M. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m. Vilnius, 2014, p. 42, 74, 77.

3. PIRMOJI S. ZASKEVIČIAUS DARBO SAVAITĖ. PIRMASIS IŠPŪDIS IR SITUACIJOS KONSTATAVIMAS

Atvykęs į konsulato būstinę Gogolio g. 4., pasibaisėjo netvarkingomis patalpomis. Apie tai pranešime ministerijai rašė: „Viskas suteršta ir sumaišyta nematytoje betvarkėje. Trys keturi antrame konsulato aukšte kambariai pripildyti miltais, cukrumi, lašiniais ir dvokia bei pūva.“ Greituose, šalia konsulo oficialaus kabineto esančiuose, kambariuose buvo daugybė įvairiausių baldų, indų, knygų²⁷. S. Zaskevičius niekaip negalėjo suprasti, kodėl be reikalo mokama už pirmame konsulato aukšte esančius

²⁷ 1922 08 02 S. Zaskevičiaus „pareiškimas“ URM (per įgaliotą ministrą Rusijoje). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 96a.

Stasys Zinkevičius

Juozo Nemeikšos šeimos archyvo nuotrauka

kiekvienu tuščiu kambariu²⁸. Juos atsakingai išnuomojus buvo galima „Valstybės naujai“ uždirbti kelis šimtus milijonų sovietinių rublių²⁹. Apskaitos, nei „provizorinės“, nei dokumentinės“, už visą veiklos laikotarpį nebuvo, todėl S. Zinkevičius buvo susirūpinęs, kad „jos ilgai prisieis po visus užkampius ieškoti“³⁰.

Naujojo konsulato vadovo dėmesį atkreipė labai varginga konsulato tarnautojų buitis. S. Zinkevičiaus žodžiais tariant, „buvo varomas sisteminis sabotžas bei demoralizacija“, jais visiškai nesirūpinta³¹. Nesirūpinta ne tik konsulato darbuotojais, bet ir tremtiniais bei optantais, kurie diena iš dienos mynė konsulato slenkstį ir „keikė tvarką ir Dubinskio apsilaidimą“³². Tačiau labiausiai S. Zinkevičius buvo pasibaisėjęs netvarka oficialiame konsulo kabinete. Jame mėtėsi įvairios sąskaitos, popiergaliai, privatūs laišakai rusų ir lenkų kalbomis, futliarai nuo aukso ir deimantų, dvi lupos, skirtos brangakmenių tyrimui, stūksojo dvi užrakintos nedegios spintos³³.

Iš rastų privačių A. Dubinskio laiškų paaiškėjo jo ypač glaudūs santykiai su Lenkijos konsuliniu ir diplomatinio korpusu. Lenkijos diplomatams ir specialius įgaliojimus turintiems žmonėms jis teikė patarnavi-

²⁸ Ten pat, l. 96.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat, l. 96a.

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

mus, turėjo leidimą vykti į Lenkiją. S. Zaskevičius ministerijai tai įvardijo kaip „ryšius su priešu“, „žeminančius mūsų tautos vardą“³⁴. Taip pat paaiškėjo, kad A. Dubinskio žmona „Hedvige Dziubińska“ buvo „lenkų delegacijos narė mišrioje komisijoje repatriacijai“ (kurios būstinė buvo Lenkijoje, Varšuvoje)³⁵.

1922 m. liepos 12 d., susipažinęs su konsulato aplinka ir personalu, S. Zaskevičius konstatavo, kad, pirma, 2 vagonų badaujantiems ir konsulato personalui, kurį perėmė A. Dubinskio giminaitis Juozas Starkevičius, apskaitos nėra. Antra, iš susirašinėjimo su Nikolajumi Šmidtu akivaizdu, kad „buvo šmukuliuojama laikrodžiais ir brangenybėmis“³⁶. Trečia, konsulate dirbujantis Maikauskui, Čepaniui ir Dubinskiui, ėmė kaupiti „kriminaliniai skundai ant vagysčių, pinigų, brangenybių“³⁷. Bendras S. Zaskevičiaus išpūdis apie A. Dubinskio veiklą konsulate buvo toks: „Kuomet bendradarbiai, tremtiniai, optantai ir <...> Lietuvos piliečiai mirė badu be pagalbos, patarimo ir prieglaudos, Dubinskis pamindinėjo Lietuvos prestižą asmens reikalu ar kitiems, lenkams, spekuliuo brangenybėmis bei maistu, šyberiuo su žydais, valkatomis ir naudodavo tiems tikslams ne tik konsulo autoritetą, bet ir antspaudą.“³⁸

4. S. ZASKEVIČIAUS VEIKLOS 1922 M. LIEPOS–1923 M. RUGSĖJO MĖN. KRYPTYS

Konsulas S. Zaskevičius ir jo konsulato tarnautojai 1922 m. liepos–1923 m. rugsėjo mėn. darbavosi keliomis kryptimis – sprendė su konsulo personalu susijusias problemas, rūpinosi konsulato perėmimo iš A. Dubinskio ir jo grąžinimo į Lietuvą reikalais, tremtinių ir optantų grąžimu į Lietuvą, valstybės saugumu, komunikacija su kitomis Lietuvos atstovybėmis užsienyje.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Hedvige'os Dziubińskos vizitinė kortelė. *Ten pat*, l. 102.

³⁶ 1922 07 12 S. Zaskevičiaus pranešimas URM. *Ten pat*, l. 116–116a.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ten pat.

4.1. „Duok Dieve, tokių bendradarbių visoms įstaigoms turėti“: konsulato personalas

S. Zaskevičiui atvykus į Petrogradą, konsulate dirbo Jadvyga Piotrauskaitė, Marcelinas Gužas, Marija Griškienė, Balys Navikas, Sofija Juozapaitytė, Steponas Olšauskas, Jonas Ratkus (**žr. 2 lentelę**) ir, savanoriškai, Aleksandras Požėla.

2 lentelė. Konsulato etatiniai tarnautojai, dirbę su S. Zaskevičiumi 1922–1923 m.

Tarnautojo vardas ir pavardė	Eitos pareigos, jų kaita	Priėmimo data	Atleidimo data
Griškienė Marija	Konsulato 2-asis sekretorius (nuo 1921 06 26)	1921 06 21	1922 12 01
Gužas Marcelinas	Pradedantysis (nuo 1921 07 01), „kanceliaristas“ (nuo 1922 08 01), daktilografas (nuo 1922 11 01)	1921 07 01	1922 12 01
Juozapaitytė Sofija	Mašininkė (nuo 1921 01 26), „kanceliaristė“ (1922 11 01), daktilografė (nuo 1922 12 01)	1921 01 26	1923 01 12
Navikas Balys	„Kanceliaristas“ (nuo 1921 07 01)	1921 06 21	1922 07 29
Olšauskas Steponas	Konsulato 1-asis sekretorius (nuo 1921 06 24)	1921 06 21	1923 01 12
Piotrauskaitė Jadvyga	„Kanceliaristė“ (nuo 1921 01 26)	1921 01 26	1922 08 16
Šimkevičius Kazys	„Kanceliaristas“ (nuo 1922 08)	1922 08	1922 12 01
Mačiukevičius Matas	Konsulato sekretorius	1923 01 12	1923 10 01
Ratkus Jonas	Kurjeris	1921 01 26	1923 09 30

Sudaryta autorės remiantis: URM įsakymas Nr. 326. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 134; URM įsakymas Nr. 331. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 129; URM įsakymas Nr. 4 (tikslī data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 354; URM įsakymas Nr. 5 (tikslī data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 353; 1923 02 06 URM įsakymas Nr. 55. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 305; 1923 09 10 URM įsakymas Nr. 295. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 94; URM įsakymas Nr. 8. (tikslī data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 350; URM įsakymas Nr. 324. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 136; URM įsakymas Nr. 7 (tikslī data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 351; URM įsakymas Nr. 329. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 131; URM įsakymas Nr. 330. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 130; URM įsakymas Nr. 323. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 137; URM įsakymas Nr. 3 (tikslī data nenurodyta, 1923 01). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 355; URM įsakymas Nr. 328. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 132; URM įsakymas Nr. 6. (tikslī data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 352; URM įsakymas Nr. 323. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 137; URM įsakymas Nr. 325. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 135; 1921 08 22 Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose sekretoriaus pranešimas Lietuvos atstovui J. Baltrušaičiui. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 58-58a.; Algalapis už liepos mėn. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 167, l. 4a.

S. Zaskevičiui atvykus darbas konsulate kasdien trukdavo 10–12 valandų. Konsulato darbuotojai kartu su tremtiniais arba optantais vienas po kito ėmė grįžti į Lietuvą. 1922 m. liepos 29 d. išvyko Navikas Balys³⁹. Matydama, kad klimatas konsulate jai nepalankus, iš tarnybos konsulate rugpjūčio pradžioje ketino trauktis J. Piotrauskaitė⁴⁰, rugpjūčio 26 d. rengėsi išvykti Marija Griškienė ir be atlygio konsulate talkinantis Aleksandras Požėla, atostogauti rengėsi Sofija Juozapaitytė.

Jau po pirmos darbo savaitės konsulate, matydamas nemažėjančias jų apimtis, S. Zaskevičius 1922 m. liepos 16 d. ministerijos paprašė atsiųsti bent du „sandarbininkus“ iš Lietuvos – Matą Mačiukevičių ir Jonūnienę (vardas autorei nežinomas). Jis rašė: „Šiandien telegrafuošiu Tamstai, kad jie skubiau atvyksta, ir prašau atsiųsti man, dėl Dievo meilės, dar nors du. Juk kitaip visi galą gausim.“ „Žmonės nuilso, o darbai nei kiek nemažėja“. „Aš turiu prisipažyti, kad veik iš nuovargio tris dienas gulėjau lovoje nesivartaliodamas ir tik vakar vos atsikėliau.“ Labai prašė iki rugpjūčio 15 d. atsiųsti bent du tris žmones. 1922 m. rugpjūčio 26 d. turėjo išvykti tremtinių ir optantų ešelonai, o tą darbą S. Zaskevičius vadino „mažučiu pragaru“.

S. Zaskevičius 1922 m. rugpjūčio 7 d. laiške prašė Lietuvos atstovo Maskvoje atsiųsti nors du tarnautojus į Petrogradą, tačiau J. Baltrušaitis atrasė, kad „jokiu būdu negali duoti“⁴¹. 1922 m. rugpjūčio viduryje S. Zaskevičiui buvo persiūstas mokytojo Algimanto Railos, norinčio dirbti Lietuvos konsulate Petrograde, prašymas. Kandidatas turėjo Lietuvos įgaliotinio Charkove rekomendaciją⁴², tačiau, panašu, S. Zaskevičius šią kandidatūrą atmetė (apie A. Railos veiklą vėlesniuose dokumentuose neužsimenama – aut. past.). Atsiųsti naujų tarnautojų į Petrogradą ministeriją ragino ir J. Matukas, argumentuodamas tuo, kad „greit Zaskevičius liks vienas ir bus priverstas sulaikyti darbą“⁴³. J. Matukas norėjo sušvelninti padėtį, nes S. Zaskevičius laiške Juozui Avižoniui Maskvoje užsiminė apie ultimatumą ministerijai – „jei jie neprisišų jų iki 08 20–22,

³⁹ URM įsakymas Nr. 330. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 130.

⁴⁰ 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 94a.

⁴¹ Ten pat, l. 94a.

⁴² 1922 08 16 J. Matuko pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. Ten pat, l. 117.

⁴³ Ten pat.

aš priverstas būsiu konsulatą uždaryti⁴⁴. Konsulo atkaklumas pasiteisino. 1922 m. rugpjūčio pabaigoje (tikslesnės paskyrimo datos dokumentuose rasti nepavyko – aut. past.) į konsulatą vietoje išvykusio B. Naviko buvo atsiųstas Kazys Šimkevičius, tačiau neilgam (žr. 2 lentelę).

1922 m. rugpjūčio viduryje kartu su konsulu dirbo pirmasis sekretorius Steponas Olšauskas, antroji sekretorė Marija Griškienė, kanceliaristas Marcelinas Gužas ir daktilografė Sofija Juozapaitytė (nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. planavo išvykti į Lietuvą)⁴⁵. Apie juos S. Zaskevičius ministerijai rašė: „Su mažomis išimtimis, duok Dieve, tokių bendradarbių visoms įstaigoms turėti, kokių yra Petrogrado konsulate.“⁴⁶

1922 m. gruodžio 1 d. konsulate tarnautojų dar sumažėjo. Išvyko Marija Griškienė, Kazys Šimkevičius, Sofija Juozapaitytė, Marcelinas Gužas⁴⁷. 1922 m. gruodžio 15 d. S. Zaskevičius labai prašė viceministro papildyti 1923 m. etatus – pridėti „vieną mašininkę ir vieną kanceliaristą, nors ir su menkesniu išlaikymu“, argumentuodamas tuo, kad „tas daug iš Valstybės izdo neapsunkintų ir reikalui padėtų“⁴⁸. Konsulo prašytas Matas Mačiukevičius į Petrogradą atvyko tik 1923 m. sausio 12 d. ir vietoje 1923 m. sausio 12 d. atleisto S. Olšausko pradėjo eiti konsulato sekretoriaus pareigas (žr. 2 lentelę).

Dėl daktilografės S. Zaskevičius taip pat nenusileido. 1923 m. kovo 5 d. S. Zaskevičius trečią kartą kreipėsi į URM Administracijos departamento direktorių Praną Dailidę. Laiške jis rašė: „Grynai pilietinio jausmo ir senai įgimtos karinės drausmės bei savųjų pareigų aiškumo vedinas drįstu vėl paliesti konsulatui mašininkės reikalingumo klausimą.“⁴⁹ Konsulas departamento direktoriui aiškino, kad 1923 m. sausio ir vasario mėn. konsulato išlaidos penkiskart sumažėjo, todėl buvo sutaupyta 4000 litų. Nurodė dideles raštinės darbo apimtis (500 raštų, 400 prašymų, 100 pažymų), būtinybę turėti daktilografę, galinčią padėti išsiųsti diplo-

⁴⁴ 1922 08 08 S. Zaskevičiaus laiškas Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose sekretoriui (J. Avižoniui). *Ten pat*, I. 119.

⁴⁵ *Ten pat*.

⁴⁶ 1922 07 12 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *Ten pat*, I. 116a.

⁴⁷ 1923 02 06 URM įsakymas Nr. 54. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, I. 307.

⁴⁸ 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM viceministrui P. Klimui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, I. 62.

⁴⁹ 1923 04 03 P. Dailidės raštas S. Zaskevičiui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, I. 15.

matinius paketus⁵⁰. S. Zaskevičius pasiūlė daktilografei už darbą mokėti iš „netikėtoms išlaidoms“ ir „dovanoms bei pašalpoms“ skirtų lėšų⁵¹. 1923 m. balandžio 3 d. laiške S. Zaskevičiui P. Dailidė aiškino, kad „žymiai pakėlus Lietuvos konsulo Petrograde atlyginimą, Ministerija neturi jokios galimybės prie dabartinių etatų sutvarkymo apmokėti konsulatui dar vieną tarnautoją“⁵². Be to, dar buvo pridurta, kad „Valstybės kontrolė gi netvirtins jokių viršetatinių personalinių išlaidų“⁵³. Taigi konsului nepavyko gauti dar vieno bendradarbio ir iki 1923 m. rugsėjo pabaigos teko dirbti turint tik sekretorių ir kurjerį.

4.2. „Žlapa! kozak tatarina, a tatarzyn za lėb trzyma“: problemos dėl Aleksandro Dubinskio

4.2.1. 1922 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn.

Kaip jau minėta anksčiau, į Petrogradą grįžtančiam A. Dubinskiui buvo duotos dvi savaitės konsulatui perduoti S. Zaskevičiui. Lietuvos atstovybei Maskvoje buvo pranešta, kad konsulato Petrograde perdavimas turi įvykti iki 1922 m. rugpjūčio 10 d.⁵⁴ 1922 m. rugpjūčio 2 d. į Petrogradą grįžęs A. Dubinskis, užsukęs į konsulatą, iš S. Zaskevičiaus pareikalavo atiduoti jo daiktus ir produktus⁵⁵, o rugpjūčio 7 d. – jau tik geležinę spintą (Nr. 1), stovinčią konsulo kabinete⁵⁶.

S. Zaskevičius buvo labai išžiėdęs, kad ministerija išdavė A. Dubinskiui „konsulo pasą“ ir nedavė „jokio rašto“, o tai galėjo reikšti du dalykus – arba A. Dubinskis vis dar konsulas, o S. Zaskevičius jo pavaduotojas, arba Lietuvos konsulate Petrograde yra du konsulai. 1922 m. rugpjūčio 2 d.

⁵⁰ 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštas URM Administracijos departamento direktoriui P. Dailidei. *Ten pat*, l. 17.

⁵¹ *Ten pat*.

⁵² 1923 04 03 P. Dailidės raštas S. Zaskevičiui. *Ten pat*, l. 15.

⁵³ *Ten pat*.

⁵⁴ 1922 07 11 URM V. Jurgučio raštas J. Baltrušaičiui Maskvoje. *Ten pat*, b. 294, l. 120.

⁵⁵ 1922 09 07 A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat*, l. 46a.

⁵⁶ 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 94; 1922 08 08 S. Zaskevičiaus laiškas Lietuvos atstovybės Rusuose sekretoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 118.

laiške J. Avižoniui jis rašė: „Turiu prisipažyti, kad iš pradžių taip supykau ant Ministerijos, kad norėjau viską mesti ir namon važiuoti, bet kažkokia gailėstis apėmė ir nusistatymą permainingiau.“⁵⁷ Jo išsižadėjimas buvo ne be pagrindo, nes V. Jurgutis 1922 m. liepos 11 d. laiške J. Baltrušaičiui prašė „pasirūpinti, kad Dubinskiui būtų suteiktos visos atatinamos teisės ir privilegijos kaip buvusiam Lietuvos konsului, vykstančiam Vyriausybės dispozicijon ir išvažiuojančiam su visu savo turtu“⁵⁸. S. Zaskevičius tikėjosi, kad A. Dubinskis atveš jam atšaukimo raštą, o tokio nesulaukęs, paprašė J. Avižonio išsiųsti į Kauną šifruotą telegramą, kad paaiškintų situaciją⁵⁹.

S. Zaskevičius 1922 m. rugpjūčio 2 d. J. Avižoniui išdėstė savo argumentus, kodėl toks išaiškinimas reikalingas ir kad be jo jam teks grįžti į Lietuvą. Pirma, Sovietų Rusija „negali pripažinti dviejų konsulų“, todėl vieną reikia bent jau telegrafu atšaukti ir pranešti apie tai NKID. Antra, „Dubinskis galės atsiimti daiktus ir su Konsulatu atsiskaityti tik tuomet, kuomet bus aišku Ministerijos įsakymas (turimas omenyje konsulo atšaukimo įsakymas – aut. past.)“. Trečia, į Petrogradą išvykstančiam S. Zaskevičiui ministerija pranešė, kad jis yra „atsakomas konsulate darbininkas“, todėl „leisti Dubinskiui šeiminkauti negali“. Ketvirta, ką daryti su A. Dubinskio „traukimu teisman“ (turima omenyje Lietuvoje – aut. past.). S. Zaskevičius buvo įsitikinęs, kad „negalima daryti juokų iš rimto dalyko“⁶⁰.

1922 m. rugpjūčio 7 d. į konsulatą atvykusiam A. Dubinskiui S. Zaskevičius atidavė tik jo asmeninius daiktus (kepurę, batus ir kt.). Nei produktai, nei geležinė spinta su joje esančiu turiniu A. Dubinskiui nebuvo atiduoti. Asmeninius daiktus A. Dubinskis imti atsisakė ir išeidamas pagrasino, kad ras būdą, kaip savo turtą atsiimti⁶¹. Nesulaukęs atsakymo į 1922 m. rugpjūčio 2 d. laišką, S. Zaskevičius po antrojo A. Dubinskio

⁵⁷ 1922 08 02 S. Zaskevičiaus rašto J. Avižoniui nuorašas (darytas J. Matuko). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 121.

⁵⁸ 1922 07 11 URM V. Jurgučio raštas J. Baltrušaičiui Maskvoje. *Ten pat*, l. 120.

⁵⁹ 1922 08 02 S. Zaskevičiaus rašto J. Avižoniui nuorašas (darytas J. Matuko). *Ten pat*, l. 121–121a.

⁶⁰ *Ten pat*.

⁶¹ 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 94; 1922 08 08 S. Zaskevičiaus laiškas Lietuvos atstovybės Rusuose sekretoriui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 118.

apsilankymo konsulate per Lietuvos atstovybę Maskvoje 1922 m. rugpjūčio 7 d. išsiuntė ministerijos Rytų departamento direktoriui pranešimą, kuriame nuodugniai išdėstė Petrograde susidariusią situaciją ir paprašė „konkrečiai nurodyti tolesnio elgimosi liniją“⁶². S. Zaskevičius prašė ministerijos leidimo atidaryti spintą ir aprašyti jos turinį, nes „toks dviejų konsulų buvimas Petrograde gali sudaryti nemalonumų, notų ir pasiaiškinimų. Tuo labiau kad Dubinskis sėdi Petrograde, konsulatas veikia, NKID nesiregistruoja“⁶³. Ant šio S. Zaskevičiaus rašto yra 1922 m. rugpjūčio 13 d. B. K. Balučio ranka rašytas nurodymas – „spinta turi likti atstovybėje, kol dalykai paašiks“⁶⁴.

Ieškoti išeities iš susidariusios situacijos padėjo ir Lietuvos atstovybėje Maskvoje tuo metu besidarbuojantis J. Matukas. Jis ne tik persiuntė S. Zaskevičiaus laiškus į Kauną, bet ir pats 1922 m. rugpjūčio 16 d. laiške ministerijai prašė „pasiųsti Dubinskiui atitinkamą parėdymą, kad greičiau likviduoti savo dalykus, perduoti priderančiai konsulatą ir važiuot Kaunan“⁶⁵. 1922 m. rugpjūčio 25 d. URM Rytų departamento direktorius A. Lissauskas raštu kreipėsi į A. Dubinskį ir paprašė „perduoti Lietuvos Raudonojo Kryžiaus turtą S. Zaskevičiui ir pristatyti Raudonajam Kryžiui kuo skubiau visą apyskaitą iš to turto“⁶⁶.

1922 m. rugsėjo mėn. į Kauną grįžęs A. Dubinskis rašė raportą po raporto, aiškindamasis ministerijai dėl Lietuvos Raudonojo Kryžiaus produktų skirstymo, ir reikalavo „traukti atsakomybėn“ J. Matuką ir S. Zaskevičių už „neteisėtą jo daiktų užgrobimą ir eikvojimą prisidengiant neva Ministerijos įsakymu“⁶⁷. Pirmojo raporto pabaigoje labai prašė išduoti naują pasą dar vienam mėnesiui ir leisti „dar kartą vykti Petrogradan likviduoti savo turto ir parsivežti šeimynos“⁶⁸.

⁶² 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 94; 1922 08 08 S. Zaskevičiaus laiškas Lietuvos atstovybės Rusuose sekretoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 118.

⁶³ 1922 08 16 J. Matuko pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *Ten pat*, l. 117.

⁶⁴ 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *Ten pat*, l. 94.

⁶⁵ 1922 08 16 J. Matuko pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *Ten pat*, l. 117.

⁶⁶ 1922 08 25 A. Lissausko raštas A. Dubinskiui. *Ten pat*, l. 81.

⁶⁷ 1922 09 14 A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat*, l. 32a.

⁶⁸ 1922 09 07 A. Dubinskio raportas URM. *Ten pat*, l. 48.

4.2.2. 1922 m. lapkričio–gruodžio mėn.

1922 m. rugsėjo 29 d. su XV ešelonu į Lietuvą išvyko ir S. Zaskevičius. Į Petrogradą grįžo per Maskvą 1922 m. lapkričio pradžioje⁶⁹. 1922 m. lapkričio 2 d. URM Bendrojo departamento direktorius Pranas Dailidė išsiuntė S. Zaskevičiui oficialų raštą, kuriame, vykdydamas viceministro pavedimą, pranešė, kad „išvažiavus Dubinskiui Petrogradan URM laukia kai kurių nesusipratimų vietoje išsiaiškinimo ir todėl iki sugrįžimo Dubinskio Kaunan ir gavimo iš Tamstos šiuo reikalu pranešimo Ministerija nuo bet kokių žygių prieš Dubinskį susilaikys“⁷⁰. S. Zaskevičiui buvo pavesta gautus iš tarnautojų už produktus pinigus iškeisti į „pastovią valiutą“ ir pridėti prie bendrojo atsiskaitymo, „iki jį gausiant laikyti Konsulato depozite“, o esantį konsulate valstybės turtą atskirti nuo Lietuvos piliečių saugoti pavestų daiktų ir įtraukti į inventorines knygas. Lietuvos piliečių saugoti patikėtus daiktus liepta aprašyti, nustatyti jų savininkus ir juos grąžinant, už saugojimą imti mokesį pagal Rusijos konsulinį tarifą (1903 m. laidos, t. 11, 2 dalis)⁷¹.

Buvęs Lietuvos konsulas Petrograde A. Dubinskis konsulate nesirodė, todėl S. Zaskevičius 1922 m. lapkričio 25 d. raštu paprašė jį nors trumpam atvykti į konsulatą atlikti keleto svarbių darbų, tarp jų – ir atidaryti nedegią spintą Nr. 1 bei atsakyti į kelis S. Zaskevičiaus su konsulo ankstesnėmis veiklomis susijusius klausimus⁷². Tačiau A. Dubinskis nesirodė. 1922 m. gruodžio 3 d. S. Zaskevičius iš Lietuvos atstovybės Maskvoje gavo laišką, kuriame buvo išreikštas Sovietų Rusijos užsienio reikalų komisariato nusistebėjimas ir nepasitenkinimas tokiu ilgu A. Dubinskio buvimu šalyje ir perspėjimas, kad jei A. Dubinskis neapleis Sovietų Ru-

⁶⁹ 1922 11 28 S. Zaskevičiaus komandiruotės išlaidų ataskaita. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 166, l. 135.

⁷⁰ 1922 11 02 P. Dailidės raštas Lietuvos konsului Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 67.

⁷¹ Ten pat.

⁷² „Prašau tamstą atlikti sekantį: 1. Atidaryti prie komisijos šėpą Nr. 1 ir aprašyti jos turinį; aktas bus išsiųstas ministerio parėdymui. 2. Grąžinti konsulatui raktą nuo šėpos Nr. 2. 3. Pranešti Kaune, kur turiau ieškoti Raudonojo Kryžiaus 10 000 auksinų. 4. Paašškinti klausimą maisto, kuris buvo imtas Tamsta iš NKID. 5. Paašškinti dalykų stovį dėl daugumos daiktų, priimtų Tamsta Konsulatan privačiu būdu iš optantų. 6. Atsakyti man į keletą smulkių klausimų, kuriuos stačiai nėra laiko ir galimybės išdėstyti raštu.“ Žr. 1922 11 25 S. Zaskevičiaus raštas A. Dubinskiui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 66.

sijos, jį areštuos⁷³. Konsulas buvo prašomas informuoti A. Dubinskį apie susidariusią padėtį ir paraginti kuo skubiau vykti į Lietuvą⁷⁴. S. Zaskevičius pavedė M. Griškienei nuvykti į A. Dubinskio namus ir perduoti gautą Lietuvos atstovybės Maskvoje paraginimą. Po vizito paaiškėjo, kad konsulas serga, o jo šeima negauna NKID Petrogrado skyriaus leidimo išvykti⁷⁵. Tačiau kitą dieną po M. Griškienės vizito A. Dubinskis netikėtai atvyko į konsulatą atidaryti nedegios spintos Nr. 1. Joje buvo rasta daug sidabro, aukso dirbinių, pinigų, vertybinių popierių, sacharino⁷⁶. Kaip S. Zaskevičius laiške Andriui Lisauskui rašė, „toje šėpoje susikomplicavo 3 dalykai: asmens biznis, neteisėtumas ir visuomenės bei valstybės reikalai“⁷⁷.

4.3. Tremtinių ir optantų reikalai ir rūpestis Lietuvos valstybės saugumu

Prieš išvykdamas į Kauną 1922 m. spalio mėn. S. Zaskevičius buvo įsitikinęs, kad metų pabaigoje konsulatą bus galima uždaryti, nes „kitais metais nebus, ko čia dirbti“⁷⁸. Grįžęs iš Kauno 1922 m. lapkričio pradžioje, S. Zaskevičius iš naujo įvertino situaciją Petrograde. Jo manymu, suirutė, nedarbas, brangstantis pragyvenimas ir artėjanti sunki žiema duos konsulatui „daug darbo, nes žmonės stumsis Lietuvon“, todėl tam iš anksto reikia ruoštis. Petrograde buvo likę apie 2000, jo žodžiais tariant, „tikrų Lietuvos optantų“, 2810 asmenų, nespėjusių laiku paduoti prašymų sovietų įstaigoms, 858 asmenys, kurių optacijos bylos neperžiūrėtos

⁷³ 1922 12 03 Lietuvos atstovybės Maskvoje laiško S. Zaskevičiui nuorašas. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 64.

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ 1922 12 12 M. Griškienė raportas Lietuvos konsului Petrograde. *Ten pat*, l. 65.

⁷⁶ 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM (viceinistriui P. Klimui) Nr. XVI A. *Ten pat*, l. 56.

⁷⁷ 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *Ten pat*, l. 94a.

⁷⁸ 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM viceministriui Nr. 2787. *Ten pat*, l. 62.

Maskvoje⁷⁹. Tai reiškė, kad 1923 m. reikės peržiūrėti dokumentus ir evakuoti optantus.

S. Zaskevičius savo veiklos 1922 m. laikotarpiu išleido XIV (1922 08 26)⁸⁰ ir XV (1922 09 27)⁸¹ tremtinių ešelonus. XV ešelonu dėl vėlavimo ir prasidėjusių šalčių neišvyko 137 asmenys. Sprendžiant iš URM atsiųstų 119 ir toliau siunčiamų liudijimų, aiškėjo, kad tais žmonėmis 1923 m. reikės pasirūpinti, todėl prašė numatyti lėšų konsulato veiklai 1923 m.⁸²

1923 m. pradžioje S. Zaskevičiui pavyko išsiaiškinti, kokiais kanalais sovietų šnipai patekdavo į Lietuvą. 1923 m. kovo 5 d. Lietuvos užsienio reikalų viceministrui rašė, kad turi duomenų, jog „RSFSR valdžia turi padirbtus stampus ir parašus vizoms“, kurias Lietuvos konsulatas Petrograde išduoda keliaujantiems į užsienį per Lietuvą rusų piliečiams⁸³, ir kad galimai naudoja tranzito vizas šnipų, kurie vyksta po „Vnieštorgo“ ar NKID tarnautojų priedanga, persiuntimui. S. Zaskevičius pasiūlė persiųsti ministerijai pirmiausia antspaudų formą ir „faksimiles“ parašų tų asmenų, kurie tikrina vizas. Be to, jei važiuoja „aiškus rusų šnipas“ arba įtartinas asmuo, įgalioto pasirašinėti vizas parašas turi būti pažymėtas koku nors nematomu ženkliuku. Tas ženkliukas turėjo sudaryti galimybę Lietuvos žvalgybai sekti įtariamą asmenį arba kelionės per Lietuvą metu, arba jam įvažiavus į Lietuvą⁸⁴. 1923 m. balandžio 13 d. P. Dailidė rašte Lietuvos konsului Petrograde pritarė „sumanymui vizų patikrinimo reikalu“ ir paprašė šiuo klausimu susisiekti su J. Baltrušaičiu Maskvoje.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ 1922 08 28 S. Zaskevičiaus telegrama URM RDD direktoriui A. Lisauskui. LCVA, f. 383, ap. 3, b. 166, l. 220.

⁸¹ 1922 09 27 S. Zaskevičiaus telegrama URM RDD direktoriui A. Lisauskui. *Ten pat*, l. 184.

⁸² 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM (viceinistriui P. Klimui) Nr. 2787. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 62.

⁸³ 1923 03 05 S. Zaskevičiaus pranešimas Lietuvos URM viceministrui. *Ten pat*, b. 415, l. 14.

⁸⁴ „Jei šį atžymėjimą išlaikyti paslapyje, tai ženkleliai neatkreips niekieno dėmesio ir suteiks galimybes apsisaugoti nuo kenksmingų rusų agentų šnipinėjimo. Be to, skaitytiau labai naudingų periodinių persiuntimų atitinkamai kontrolės įstaigai sąrašus tų asmenų, kuriems buvo laisvai pasirinktame periode išduotos manim vizos.“ 1923 03 05 S. Zaskevičiaus pranešimas Lietuvos URM viceministrui. *Ten pat*.

Suderintą konkretų pasiūlymą S. Zaskevičius turėjo atsiųsti URM, o pastaroji perduoti „atitinkamoms mūsų institucijoms vykdyti“⁸⁵.

4.4. S. Zaskevičiaus siekis tiesiogiai komunikuoti su kaimyninėse šalyse esančiomis Lietuvos atstovybėmis

Būtinybė tiesiogiai susisiekti su Lietuvos atstovybe Suomijoje dėl Lietuvos piliečių reikalų atsirado 1923 m. pradžioje. Tiesioginė komunikacija tarp Lietuvos atstovybių užsienyje be URM žinios buvo draudžiama, todėl S. Zaskevičius ryžosi prašyti URM padaryti Lietuvos konsulatui Petrograde išimtį. Savo prašymą grindė dviem pasitaikiusiais atvejais. Pirmuoju atveju Lietuvos pilietis norėjo sužinoti, kiek bus įkainotas jo Suomijoje turimas turtas, ir kreipėsi į Lietuvos konsulatą Petrograde. Laikantis URM nustatytos tvarkos, dokumentas (Lietuvos piliečio prašymas) turėjo būti persiųstas į Kauną, į URM, tada URM jį turėjo persiųsti Suomijos atstovui Lietuvoje arba Lietuvos atstovybei Helsinkyje ir tokiu pat keliu atgal. Tiesiogiai Lietuvos pilietis kreiptis į Suomijos konsulatą Petrograde nesiryžo, nes nenorėjo, kad Suomijos pareigūnai sužinotų apie jo ketinimą kelti jiems bylą⁸⁶. Reikalas baigėsi tuo, kad Lietuvos pilietis kreipėsi į Latvijos konsulatą Petrograde ir sužinojo reikiamą informaciją per 2 savaites, o Lietuvos konsului Petrograde būtų užtekę pasinaudoti proga ir per Suomijos kurjerį persiųsti raštą Lietuvos atstovui Suomijoje.

Antrasis atvejis buvo susijęs su viza, dėl kurios kilo sunkumų. Dėl Sovietų Rusijos vizos nebuvimo ant Suomijoje išduoto įgaliojimo, paliudyto Lietuvos atstovo, kuris buvo atsiųstas į Lietuvos konsulatą Petrograde. Be Sovietų Rusijos vizos dokumentas negaliojo, o norint ją gauti būtų reikėję siųsti jį į Kauną, į URM, iš URM – į Suomiją ir tuo pačiu keliu atgal. Per tą laiką Lietuvos piliečio turtas galėjo būti sovietų konfiskuotas. Siekdamas padėti Lietuvos piliečiams operatyviai spręsti neatidėliotinas problemas, S. Zaskevičius pasiūlė URM leisti „neatidėliotinuose atsitikimuose“ Lietuvos konsulatui Petrograde susirašinėti su kaimyninių šalių

⁸⁵ 1923 04 13 P. Dailidės atsakymas į 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštą Nr. 65a. *Ten pat*, l. 12.

⁸⁶ 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštas URM. *Ten pat*, l. 21.

atstovybėmis, pranešus apie tai ministerijai⁸⁷.

Užsienio reikalų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento direktorius P. Dailidė į Lietuvos konsulo Petrograde kovo 5 d. raštą sureagavo 1923 m. balandžio 13 d. Jis paaiškino, kad „absoliučio draudimo susisiekti betarpiu su gretimose valstybėse esančiomis atstovybėmis URM nėra išleidusi“. Buvo draudžiama siųsti diplomatinis kurjerius „aplenkiant Centrą“ (t. y. URM Kaune)⁸⁸. Todėl patarė ateityje, esant skubiam reikalui, pasinaudoti Suomijos kurjeriais Petrograde⁸⁹.

5. KONSULATO UŽDARYMAS

5.1. Išsikraustymas iš Petrogrado (1923 m. rugsėjo 27–30 d.)

1923 m. rugsėjo 27 d. Lietuvos konsulas Petrograde gavo įsakymą iki spalio 1 d. uždaryti konsulatą ir pervežti jo turtą į Maskvą. Majoras S. Zaskevičius reagavo žaibiškai. Per keletą dienų buvo suskubta grąžinti Vokietijos generaliniam konsulatui Petrograde Vokietijos piliečio, kurio name buvo įsikūręs Lietuvos konsulas Petrograde, Pauliaus Bekelio turtą (baldus, nedegią spintą Nr. 2, firmos archyvą). Atsiskaityta su 4-ąja Petrogrado namų valdyba, pasirūpinta optantais ir tremtiniais, atsisveikinta su užsienio šalių konsuliniu korpusu Petrograde ir NKID.

Vokietijos piliečiui Pauliui Bekeliui priklausantį turtą grąžinti buvo pavesta Lietuvos konsulato Petrograde sekretoriui Matui Mačiukevičiui. Jis Vokietijos generalinio konsulato Petrograde patikėtiniui R. Fetkengeieriui perdavė baldus⁹⁰ ir antrąją nedegią spintą. Kartu su baldais ir spinta buvo grąžintas ir P. Bekelio firmos archyvas. Jį perėmė Vokietijos pilietis, Vokietijos generalinio konsulato juriskonsulto patikėtinis Bliu-

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ 1923 04 13 P. Dailidės raštas Lietuvos konsului Petrograde. *Ten pat*, l. 18–18a.

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ 1923 09 25 surašytas ir M. Mačiukevičiaus, ir R. Fetkengeierio pasirašytas turto perdavimo aktas Nr. 731 (rusų k.). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 9–9a. R. Fetkengeieris turėjo 1923 09 19 išduotą įgaliojimą Nr. 4841 perimti P. Bekelio turtą.

menfeldas⁹¹. Už grąžintą turtą Vokietijos generalinis konsulas Petrograde Kessleris Lietuvos konsului Petrograde pareiškė padėką, kurią suformulavo kaip „už nuoširdų rūpestį“ Vokietijos piliečio turtu⁹².

1923 m. rugsėjo 29 d. buvo surašytas aktas Petrogrado 4-ajai namų valdybai („upravdom“) Gogolio gatvėje. Akte teigiama, kad Lietuvos konsulatas Petrograde persikelia į Maskvą ir išvykdamas 34 bute palieka 2 telefonus, 2 elektrinius šviestuvus, 1 veidroді, elektros armatūrą ir 2 kilnojamašias krosneles. Daiktus priėmė gyventojų draugija („žiltovarišcestvo“)⁹³.

Prieš išvykdamas konsulas nepamiršo pasirūpinti optantais ir tremtiniais. Jo žodžiais tariant, „visi buvo užganėdinti“⁹⁴. Spėta atsisveikinti ir su užsienio šalių konsulatais Petrograde, o su URK („Narkomindelu“) „atsiskirta taikoje ir tvarkoje“⁹⁵.

5.2. Atsikraustymas į Maskvą (1923 m. spalio 1–8 d.)

Lietuvos konsulato Petrograde turtas – „300 vienetų, 62 pūdai“ – buvo sukrautas į tris vagonus. Juose buvo dviejų konsulato „kabinetų komplektai“, bibliotekos baldai „su visais aksesuarais“, raštinės baldai (2 geležinės spintos, „amerikoniškas“ stalas, trys paprastos spintos, kėdės), medinės skrynios (jose buvo kilimai, knygos, smulkūs daiktai), „neišaiškintų savininkų daiktai“. Vagonai su konsulato turtu Maskvą pasiekė 1923 m. spalio 6 d. Tą pačią dieną turtas buvo iškrautas ir pervežtas į Lietuvos atstovybės Maskvoje patalpas. Persikraustymas Lietuvos konsulatui

⁹¹ 1923 09 25 surašytas ir M. Mačiukevičiaus, ir R. Fetkengeierio pasirašytas turto perdavimo aktas Nr. 730 (rusų k.). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 8; 1923 09 25 surašytas ir M. Mačiukevičiaus, ir R. Fetkengeierio pasirašytas turto perdavimo aktas Nr. 731 (rusų k.). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 9–9a.

⁹² Vokietijos generalinio konsulato Petrograde verbalinė nota (datos nėra) Lietuvos konsulatui Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 7.

⁹³ 1923 09 29 aktas apie daiktų perdavimą gyventojų draugijai (žiltovarišcestvo), pasirašytas M. Mačiukevičiaus ir draugijos sekretoriaus. Nr. 739 (kopija). *Ten pat*, l. 10.

⁹⁴ 1923 10 08 Lietuvos konsulo pranešimas URM viceministrui. *Ten pat*, l. 5–6.

⁹⁵ *Ten pat*.

Petrograde kainavo 3500 litų. Pinigus persikraustymui S. Zaskevičius gavo pardavęs konsulate buvusius produktus. URM pažadėjo, gavęs avansą, išleistą sumą padengti.

S. Zaskevičius 1923 m. spalio 8 d. pranešime iš Maskvos labai džiaugėsi, kad, „nežiūrint galvotrūkčio kraustymosi, nieks neprapuolė“. „Mano žmonės kelionės metu dikčiai privargo ir jiems ministerija už visą milžinišką žygį turėtų būti ypatingai dėkinga“. Pranešime buvo pateikti siūlymai ministerijai, kaip ir kur būtų galima panaudoti į Maskvą atgabentą konsulato turtą. Vieną geležinę spintą, skirtą pinigams laikyti, dvi „didelio knygyno sienas“ (bibliotekos sekcijas – aut. past.), archyvą, „piliečių depozitų“ vertingesnius daiktus (pvz., kilimus) ir knygas siūlė pervežti į Kauną, į Užsienio reikalų ministeriją, ministerijos bibliotekai naudingas spintas – taip pat į Kauną kartu su archyvu, tada, S. Zaskevičiaus manymu, „rusai nedrįs jų nepraleisti“. Keturis motociklus rekomendavo perduoti Maskvoje, nes jie brangūs ir jų išvežti sovietų rusai neleis, visą kitą pergabentą turtą – palikti Maskvoje, nes jo pargabenimas į Lietuvą labai brangiai kainuotų.

Į atgabentą iš Petrogrado konsulato turtą pretenzijų turėjo jo buvę tarnautojai Vaclavas Čėpanis ir Andriuškevičius (vardas autorei nežinomas). V. Čėpanį labiausiai domino vieno iš kabinetų turtas ir šviestuvas („liustra“), kuris buvo laikinai paliktas „domkomunos“ žinioje. Jo dėl techninių kliūčių nepavyko pasiimti. Pažadėjo apie tai parašyti V. Čėpaniui asmeniškai. Dėl V. Čėpanio pretenzijų į vieno iš kabinetų turtą S. Zaskevičius laikėsi principinės nuomonės, kad „laikiniai eidamas ar neidamas konsulo pareigų turėjo pagalvoti apie daiktų legalizaciją“, todėl kabineto turtą laikė „Valstybės nuosavybe“.

V. Čėpanis rūpinosi ir vieno buvusio konsulato tarnautojo, Andriuškevičiaus, daiktais. Tačiau S. Zaskevičius jo atžvilgiu buvo kategoriškas. Vienas Lietuvos pilietis buvo pareiškęs „civilę pretenziją apie 1000 aukso rublių“ Andriuškevičiui. Be to, priminė, kad jis „dingo“ Lenkijoje (Vilniaus krašte) su Lietuvos piliečių pinigais, todėl, „prieš ko nors reikalaudamas, turėtų padengti padarytus nuostolius“⁹⁶.

⁹⁶ Ten pat.

5.3. Rūpestis personalu ir konsulato dokumentacijos sutvarkymu (1923 m. spalio 8 d.–gruodžio 15 d.)

Dėl skubaus persikraustymo į Maskvą liko neužbaigtų ir nesutvarkytų optantų (3000 asmenų) ir tremtinių bylų, todėl baigdamas pirmąjį pranešimą iš Maskvos S. Zaskevičius prašė „parėdymo“ keturiais pagrindiniais klausimais: 1) dėl konsulato „likvidacijos“ pratęsimo iki 1924 m. sausio 1 d.; 2) dėl M. Gužo pasamdymo vietoje atleisto kurjerio nuo 1923 m. gruodžio 1 d. iki 1924 m. sausio 1 d.; 3) dėl avanso atsiuntimo, gavus konsulo 6 mėnesių ataskaitą; 4) galutinio nutarimo dėl turto pargabenimo į Lietuvą. Pabaigoje pabrėžtinai pridūrė: „Visi šie pasiūlymai <...> giliai apgalvoti ir dabartinėmis aplinkybėmis sudaro vienintelį kelią tiksliai, tvarkingai ir pasekmingai konsulato likvidacijai“⁹⁷.

S. Zaskevičiui buvo atsakyta, kad „kreditai konsulato išlaikymui nuo š. m. spalio 1 d. yra uždaryti ir todėl konsulato apyskaitos gali būti apmokėtos tik iki š. m. spalio 1 d.“, o iš vėliau padarytų išlaidų bus apmokėtos tik tos, kurios susijusios su konsulato uždarymo reikalais. Visos neužbaigtos konsulato bylos turėjo būti perduotos Lietuvos atstovybės Maskvoje konsuliniam skyriui, o jis ir M. Mačiukevičius nuo 1923 m. lapkričio 1 d. atleidžiami iš tarnybos URM išmokėjus pagrindinę algą – S. Zaskevičiui – 500 litų, M. Mačiukevičiui – 205 litus (už mėnesį į priekį iki 1923 m. gruodžio 1 d.)⁹⁸. Naujų darbuotojų samdyti neleista. 6 mėnesių algas URM Teisių-administracijos departamento direktorius pažadėjo išmokėti, kai gaus konsulato veiklos ataskaitą ir apskaitos dokumentus. S. Zaskevičiaus pasiūlytai turto pargabenimo į Lietuvą tvarkai URM pritarė⁹⁹. Kiek vėliau „priskyrimas prie Lietuvos atstovybės Maskvoje“ buvo pratęstas iki 1923 m. gruodžio 1 d. (mokant 1100 per mėn. atlyginimą (pagrindinę algą) ir pusę vietos priedo)¹⁰⁰.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ 1923 10 16 URM Teisių-administracijos direktoriaus raštas Lietuvos atstovybei Maskvoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 4–4a.

⁹⁹ 1923 10 16 URM Teisių-administracijos direktoriaus raštas Lietuvos atstovybei Maskvoje. *Ten pat*, l. 4–4a.

¹⁰⁰ URM įsakymas Nr. 383 (datos nėra). LCVA, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 14.

1923 m. gruodžio 15 d. majoro Stasio Zaskevičiaus karjera Lietuvos URM baigėsi ir jis sėkmingai buvo komandiruotas į KAM¹⁰¹. 1924 m. sausio 12 d. paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Ūkio ir finansų valdybos sąmatos ir statistikos referentu¹⁰². Be šio darbo Krašto apsaugos ministerijoje, S. Zaskevičius dėstė Aukštuosiuose karo technikos kursuose ir Karo mokykloje (tolesnė S. Zaskevičiaus karjera 1924–1940 m. atsispindi **3 lentelėje**)¹⁰³.

3 lentelė. S. Zaskevičiaus gyvenimo faktai (1924–1940 m.)

Data/-os	Gyvenimo faktas/-ai	Pastabos, komentarai
1924 m. sausio 12 d.	Paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Ūkio ir finansų valdybos sąmatos ir statistikos referentu	Tuo pat metu dėstė Aukštuosiuose karo technikos kursuose ir Karo mokykloje
1924 m. lapkričio 1 d.	Išsiųstas į Čekoslovakijos generalinio štabo akademiją Prahėje	Akademiją baigė 1926 m.
1925 m. gegužės 15 d.	Pakeltas į pulkininkus leitenantus	
1926 m. rugsėjo 1 d.	Igijo Generalinio štabo karininko teises	
1926 m. rugsėjo 16 d.	Paskirtas eiti Vyr. kariuomenės štabo II skyriaus viršininko pareigas	
1927 m. vasario 11 d.	Paskirtas Karo mokyklos etatiniu lektoriumi	
1928 m. spalio 22 d.	Išleistas į Generalinio štabo karininkų atsargą	Pačiam prašant
1930 m. lapkričio 1 d.	Priimtas į Karo mokyklą lektoriumi	Tuo pat metu dėstė ir Vytauto Didžiojo karininkų kursuose
1931 m. vasario 28 d.	Paskirtas į Lietuviškos enciklopedijos kariško skyriaus tvarkymo komisiją prie KAM	
1931 m. balandžio 10 d.	Priimtas atgal į karo tarnybą ir paskirtas Karo mokyklos etatiniu lektoriumi	

¹⁰¹ URM įsakymas Nr. 386 (data nenurodyta). LCVA, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 11; 1923 12 20 URM įsakymas Nr. 390. LCVA, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 8.

¹⁰² *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953*. T. 8, p. 300.

¹⁰³ Ten pat.

1932 m. balandžio 1 d.	Komandiruotas į Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyrių	
1932 m. gegužės 24 d.	Pakeltas į generalinio štabo pulkininkus	
1933 m. liepos 26 d.	Paskirtas Vytauto Didžiojo karininkų kursų etatiniu lektoriumi	Tuo pat metu bendradarbiavo leidiniuose „Kardas“, „Karys“, „Trimitas“, „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“
1939 m. rugsėjo 11 d.	Paskirtas karo atašė Maskvoje	
1940 m. gegužės 25 d.	Buvo Ypatingo skyriaus santykiams su SSRS kariuomenės viršininku atstovas	
1940 m. birželio 25 d.	Paskirtas III pėstininkų divizijos vadu	
1940 m. birželio 30 d.	Pakeltas į brigados generolus	
1940 m. gruodžio 20 d.	Atleistas likviduojant Lietuvos kariuomenę	

Sudaryta remiantis: Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953. T. 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 300–301.

Į Maskvą pervežta konsulato dokumentacija Lietuvą pasiekė tik 1924 m. 1924 m. gruodžio 3 d. Teisės-administracijos departamento direktorius P. Dailidė pranešė, kad buvusio konsulato Petrograde avanso likučiai – 33 608 auksinai – įnešti į išdą¹⁰⁴.

IŠVADOS

1. Išanalizavus situaciją konsulate iki S. Zaskevičiaus atvykimo paaiškėjo, kad vadovaujant konsului A. Dubinskiui tiek 1921 m., tiek 1922 m. Lietuvos konsulatas Petrograde gaudavo piliečių skundų dėl dingusių pinigų, brangenybių, nesąžiningai išduodamo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus maisto davinio. A. Dubinskis buvo nesuinteresuotas adekvačiai reaguoti į piliečių skundus, todėl, iškvietus jį į URM Kaune, vietoje jo laikinai pavaduoti konsulą buvo paskirtas Lietuvos atstovybės Maskvoje

¹⁰⁴ 1924 12 03 P. Dailidės raštas Valstybės kontrolės Bendrajam revizijos departamentui. LCVA, f. 383, ap. 3, b. 166, lapai nenumeruoti.

sekretorius Jonas Matukas.

2. Konsulo pareigoms Petrograde eiti S. Zaskevičius buvo pasirinktas dėl asmeninių savybių (patriotizmo, atsakomybės, principingumo) ir gebėjimų (organizacinių gebėjimų, greitos reakcijos, gebėjimo lanksčiai spręsti sudėtingas problemas), taip pat aktyvios visuomeninės ir politinės veiklos Petrograde Pirmojo pasaulinio karo metais.

3. S. Zaskevičius, susipažinęs su Lietuvos konsulato Petrograde darbuotojais, jų darbo ir gyvenimo sąlygomis, konstatavo, kad nei konsulato darbuotojais, nei lietuviais tremtiniais ir optantais konsulas A. Dubinskis nesirūpino, piktnaudžiavo tarnyba ir prarado viešąjį pasitikėjimą.

4. Konsulas S. Zaskevičius 1922 m. liepos–1923 m. rugsėjo mėn. darbavosi keliomis kryptimis – sprendė su konsulo personalu susijusias problemas, rūpinosi konsulato perėmimo iš A. Dubinskio ir jo grąžinimo į Lietuvą reikalais, tremtinių ir optantų grįžimu į Lietuvą, valstybės saugumu, sparčia ir patogia komunikacija su kaimyninėmis Lietuvos atstovybėmis užsienyje.

5. Prieš uždarant Lietuvos konsulatą Petrograde S. Zaskevičius pasirūpino optantais ir tremtiniais, atsisveikino su užsienio šalių konsulatais Petrograde ir URK skyriaus Petrograde tarnautojais. Konsulato turtas sėkmingai pasiekė Maskvą ir vėliau, atsižvelgus į S. Zaskevičiaus rekomendacijas, buvo pervežtas į Lietuvą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

1. 136 posėdžio, vykusio 1921 m. spalio 28 d., stenograma. *Lietuva. Steigiamasis Seimas. Darbai*. Kaunas, 1920, p. 3–4, 9.

2. 1921 08 15 V. Čepanio prašymas J. Baltrušaičiui atleisti iš pareigų. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 78–80.

3. 1921 08 22 J. Avižonio ataskaita Lietuvos atstovui Maskvoje. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 56a–62a.

4. 1921 09 03 V. Čepanio prašymas Rytų departamento direktoriui atleisti jį iš pareigų. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 33.

5. 1922 03 28 A. Dubinskio atsakymas į konfidencialų URM Rytų de-

partamento direktoriaus A. Lisausko raštą 1922 03 11, nr. 114/sl. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 37–38.

6. 1922 06 28 A. Dubinskio raportas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 49–55a.

7. 1922 07 11 URM V. Jurgučio raštas J. Baltrušaičiui Maskvoje. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 120.

8. 1922 07 12 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 116–116a.

9. 1922 08 02 S. Zaskevičiaus „pareiškimas“ URM (per įgaliotą ministrą Rusijoje). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 96, 96a.

10. 1922 08 02 S. Zaskevičiaus rašto J. Avižoniui nuorašas (darytas J. Matuko). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 121–121a.

11. 1922 08 07 S. Zaskevičiaus pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 94, 94a.

12. 1922 08 08 S. Zaskevičiaus laiškas Lietuvos atstovybės Tarybų Ruusoje sekretoriui (J. Avižoniui). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 118, 119.

13. 1922 08 16 J. Matuko pranešimas URM Rytų departamento direktoriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 117.

14. 1922 08 25 A. Lisausko raštas A. Dubinskiui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 81.

15. 1922 08 28 S. Zaskevičiaus telegrama URM RDD direktoriui A. Lisauskui. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 166, l. 220.

16. 1922 09 07 Lietuvos konsulo Petrograde A. Dubinskio raportas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 45, 46a, 48.

17. 1922 09 14 A. Dubinskio raportas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 31, 32a.

18. 1922 09 27 S. Zaskevičiaus telegrama URM RDD direktoriui A. Lisauskui. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 166, l. 184.

19. 1922 11 02 P. Dailidės raštas Lietuvos konsului Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 67.

20. 1922 11 25 S. Zaskevičiaus raštas A. Dubinskiui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 66.

21. 1922 11 28 S. Zaskevičiaus komandiruotės išlaidų ataskaita. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 166, l. 135.

22. 1922 12 03 Lietuvos atstovybės Maskvoje laiško S. Zaskevičiui nuorašas. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 64.

23. 1922 12 12 M. Griškienė raportas Lietuvos konsului Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 65.
24. 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM (viceministrui P. Klimui) Nr. XVI A. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 56.
25. 1922 12 15 S. Zaskevičiaus pranešimas URM (viceministrui P. Klimui) Nr. 2787. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 62.
26. 1923 02 06 URM įsakymas Nr. 54. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 307.
27. 1923 02 06 URM įsakymas Nr. 55. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 305.
28. 1923 03 05 S. Zaskevičiaus pranešimas Lietuvos URM viceministrui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 14.
29. 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštas URM Administracijos departamento direktoriui P. Dailidei. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 17.
30. 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštas URM. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 21.
31. 1923 04 03 P. Dailidės raštas S. Zaskevičiui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 15.
32. 1923 04 13 P. Dailidės atsakymas į 1923 03 05 S. Zaskevičiaus raštą Nr. 65a. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 12.
33. 1923 04 13 P. Dailidės raštas Lietuvos konsului Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 18–18a.
34. 1923 09 10 URM įsakymas Nr. 295. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 94.
35. 1923 09 25 surašytas ir M. Mačiukevičiaus ir R. Fetkengeierio pasirašytas turto perdavimo aktas Nr. 731 (rusų k.). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 9–9a.
36. 1923 09 25 surašytas ir M. Mačiukevičiaus ir R. Fetkengeierio pasirašytas turto perdavimo aktas Nr. 730 (rusų k.). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 8.
37. 1923 09 29 aktas apie daiktų perdavimą gyventojų draugijai (*žiltovariščekstvo*), pasirašytas M. Mačiukevičiaus ir draugijos sekretoriaus, Nr. 739 (kopija). *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 10.
38. 1923 10 08 Lietuvos konsulo pranešimas URM viceministrui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 5–6.
39. 1923 10 16 URM Teisių-administracijos direktoriaus raštas Lietu-

vos atstovybei Maskvoje. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 4–4a.

40. 1923 12 20 URM įsakymas Nr. 390. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 8.

41. 1924 12 03 P. Dailidės raštas Valstybės kontrolės Bendrajam revizijos departamentui. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 166, lapai nenumeruoti.

42. Algalapis už liepos mėn. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 167, l. 4a.

43. Hedvige Dziubińska vizitinė kortelė. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 294, l. 102.

44. URM įsakymas Nr. 3 (tiksliai data nenurodyta, 1923 01). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 355.

45. URM įsakymas Nr. 323-331. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 574, l. 129-137.

46. URM įsakymas Nr. 383 (datos nėra). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 14.

47. URM įsakymas Nr. 386 (data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 11.

48. URM įsakymas Nr. 4. (tiksliai data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 354.

49. URM įsakymas Nr. 5. (tiksliai data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 353.

50. URM įsakymas Nr. 6. (tiksliai data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 352.

51. URM įsakymas Nr. 7. (tiksliai data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 351.

52. URM įsakymas Nr. 8. (tiksliai data nenurodyta). *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 575, l. 350.

53. Vokietijos generalinio konsulato Petrograde verbalinė nota (datos nėra) Lietuvos konsulatui Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 415, l. 7.

Literatūra

1. **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos karininkai diplomatinėje tarnyboje Turkijoje, Jugoslavijoje ir Bulgarijoje 1920–1922 metais. *Karo archyvas*, 2017, t. XXXII, p. 84–137. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/lt/mokslinė-veikla/leidiniai/karo-archyvas.html>

2. **Grigaravičiūtė S.** Lietuvos Tarybos atstovavimas Sovietų Rusijoje 1918 metais. *Parlamento studijos*. 2018, nr. 23, p. 35–40.

3. **Grigaravičiūtė S.** Lithuanian Consulates in Soviet Russia / the

Soviet Union, 1921–1923. *Vesture: avoti un cilveki. XXIII starptautisko zinatnisko lasijumu materialai. Vesture XVIII.* Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgads „Saule“, 2015, p. 58–74.

4. *Lietuvos kariuomenės karininkai, 1918–1953, t. 8.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 300–301.

5. **Mitrulevičius G.** *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais. Istoriografija, tarptautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu.* Vilnius: Gimtasis žodis, 2017, p. 457.

6. **Tamošiūnienė M.** *Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m.* Vilnius, 2014, p. 42, 74, 77.

Įteikta 2019 m. sausio 16 d.

MAJOR STASYS ZASKEVIČIUS IN CONSULAR SERVICE IN PETROGRAD

Dr. Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ
Vytautas Magnus University

The article analyzes Major Stasys Zaskevičius' consular service in Petrograd in the period from July 1922 to September 1923 and in the Lithuanian Embassy in Moscow from October to December 1923. It reveals the significance of restoring citizens and foreign services' confidence in Lithuanian public institutions abroad. The first part of the article examines the situation in the Lithuanian consulate prior to Major Zaskevičius' arrival to Petrograd; the second part reveals the impressions of the first workweek in the consulate of the acting consul; the third part analyses Major Zaskevičius' activities in the consulate; the fourth part describes the closure of the consulate and its transfer to Moscow.

The research was based on the file cases No. 2, 3 and 7 taken from the fund No. 383 of the Ministry of Foreign Affairs at the Office of the Chief Archivist of Lithuania and transcripts of meetings of the Constituent Seimas.

The research showed that by dealing with the consequences of A. Dubinskiš' activity, expressing concern about the exiles and optants' return to Lithuania, taking care of the employees of the consulate and state security and communicating with foreign consular corps, Major Stasys Zaskevičius proved that a Lithuanian officer was perfectly capable of representing his country and its citizens.